

Kümme keskaegset tallinlast

Tiina Kala, Juhan Kreem, Anu Mänd.

Kümme keskaegset tallinlast. Tallinna Linnaarhiivi Toimetised, nr. 10. Varrak, Tallinn, 2006. 326 lk.

■ 2006. aasta lõpul ilmus kolme eesti noorema põlve keskaja uurija – Tiina Kala, Juhan Kreemi ja Anu Männi – ühistöös valminud raamat “Kümme keskaegset tallinlast”. Kõige lihtsamalt öeldes on ühete kaante vahele koondatud kümne 15. sajandil ja 16. sajandi algul Tallinnas elanud isiku portreelood, mida raamistavad Tiina Kala kirjutatud “Sissejuhatus” ja “Kokkuvõte: Keskaegsed tallinlased elus ja allikates”. Iseenesestki mõista tuginevad kõik käsitlused Tallinna Linnaarhiivi rikkalikul allikmaterjalil. Eesti ajalookirjutuse maastikul on niisuguse teose ilmumine kahtlemata tähelepanuväärne sündmus. Tuleb hinnata autorite julgust ette võtta sedavõrd keerukas töö, sest biograafiažanris kirjutamine on ajaloouurijale juba iseenesest nõudlik ja raske ülesanne, veelgi raskem on aga portreeterida keskaja inimest akadeemilises ning mitte ilukirjanduslikus laadis. Nimelt on keskajast säilinud vaid üksikute inimeste kohta piisavalt palju ja häid eluloolisi andmeid ning need, kelle kohta allikad teavet jagavad, kuuluvad valdavas enamikus ühiskonna ülemkihti. Raskuste ees seisavad ka “Kümme keskaja tallinlaste” autorid. Nad lahendavad olukorra, tuues mängu nn. kollektiivse biograafia, mis peaks üle aitama valitud isikute eluloo tühimikest. Tundub igati mõistlik ja põhjendatud kirjeldada elukäikudega paralleelselt keskaja Tallinna eri elualade ja sotsiaalsete kihtide esindajaid üldisemalt, samuti institutsioone ja keskkonda, kus nad tegutsesid. Seega, kui portreeteritakse kaupmees Hans Bouwerit, siis on luubi all nii tema isik kui ka Tallinna kaupmeeskond üldiselt.

Kümme keskaja tallinlast, kelle elulugudest raamat koosneb, on bürgermeister, ordukomtuur, kaupmees, kullassepp, linnakirjutaja, kogudusevaimulik, dominiiklane, seegieestseisja, sadamavaht ja palgasõdur. Kaalutlusi ja põhjuseid, mis tingisid just sellise valiku, on olnud kahtlemata mitmesuguseid. Esiteks on ühe või teise isiku kasuks otsustamisel olnud mõõduandev piisavalt heade elulooliste andmete olemasolu. Teiseks võib märgata autorite soovi hõlmata keskaja Tallinna elanike võimalikult

laia skaalat: sotsiaalse hierarhia tipus seisvast bürgermeistri kuni palgasõduri ja sadamavahini. Peale selle paistavad hästi läbi ka väga isiklikud “huvid”. Ei ole ju üllatav, et Juhan Kreem, kes on rahvusvaheliselt tuntud Liivimaa ordu uurija, kirjutab portreeloo Tallinna komtuurist. Niisamuti ei pea palju mõistatama, kelle kanda on jäänud lood kogudusevaimulikust või dominiiklasest, kui autorite ringi kuulub Tiina Kala, kelle eriala on keskaja Liivimaa kirikuajalugu. Anu Mänd on uurinud keskaja Tallinna kunstiajalugu, samuti kaupmeeste ja käsitöölise kutseorganisatsioone, seega omab selgelt parimaid eeldusi kirjutamaks kaupmehest ja kullassepast. Selles mõttes on mindus ainuõiget teed pidi ning kasutatud n.-ö. olemasolev ressurss lõpuni ära.

Raamatu autorid ise on oma valikuprintsiipe põhjendanud järgmiselt: “Kirjeldatud isikute ja valdkondade valikul on juhitud sellest, mis oli linnaelus tooniandev, nagu linna valitsemine, poliitika või sõjandus, milline oli linnaelu majanduslik alus, kuidas olid korraldatud linnaelu praktilised küljed ja usuelu.” (lk. 13) Välja on valitud autorite meelest keskaja Tallinna majanduslikus, poliitilises ja intellektuaalses sfääris olulist osa etendanud inimesed. Selline valikuprintsiip on arusaadav ja õigustatud. Iseasi, kas seda on ka järgitud. Nimelt, kui eesmärgiks on kajastada linnaelus tooniandvaid isikuid ja valdkondi, siis tekib paratamatult küsimus, miks pole portreeteritud mitte ühtegi mittesakslast resp. eestlast. Eestlased olid vägagi tooniandvad, moodustades ülekaaluka osa keskaja Tallinna elanikkonnast. Siin allikate puuduse taha peitu pageda ei anna, sest leidub küllalt mittesakslasi, kelle isikust on teada sama palju või tunduvalt rohkem kui nt. vend Lucasest (kuigi tema elust on teada umbes kolm fakti, ei ole see takistanud Tiina Kala kirjutamast selle raamatu ühte kõige pikemat lugu). Mittesakslase puudumine on üks tõsisemaid etteheiteid sellele raamatule, sest mis siin salata, eestlaseta jääb pilt keskaja Tallinnast poolikuks. Kindlasti poleks raamatule kahjuks tulnud ühe naise portreerimine, sest see võimaldaks heita pilku keskaja tallinlaste kodusesse majapidamisse ja pereellu.

Kõik elulood raamatus on sarnaselt üles ehitatud, alustatud on ühe sündmuse kirjeldusest portreeritava isiku elust ning edasi liigutud juba iga autori enda valitud suunas nn. kollektiivse biograafia heitlikel radadel. Elu- või portreeloo kirjutamine väga nappide andmete põhjal on raske ning kindlasti ei paku rahuldavat tulemust. Seepärast on mõistetav, et autorite pilk kinnistub taustale, keskkonnale, milles too isik elas-töötas. Kuid siin peitub suur oht taustainfosse sedavõrd

kinni jääda, et portreeritav ei pääsegi mõjule. Igasugused kõrvalepõiked ja ekskursid on ju iseenesest huvitavad, kuid valitud žanri seisukohast ei ole siiski rahuldav, kui eluloo all leiab rohkem üldist laadi teavet mingi ameti- või tegevusala kohta kui selle ametiala esindaja enda resp. portreeritava kohta. Nii oli küll ütle mata huvitav lugeda Tallinna “Jeruusalemmadest” ja Püha Anna austamisest, iseasi, mis abi oli sellest Hans Boweri kui kaupmehe isiku avamisel või kuivõrd need ekskursid valgustavad Tallinna kaupmehe nn. kollektiivset biograafiat. Vahest võinuks “lünkade täitmisel” julgemalt otsida abi mõne teise sama eriala isiku elukäigust. Nii nagu on õnnestunud teinud Tiina Kala oma loos linnakirjutajast, tuues Reinold Korneri kõval mängu ka teisi linnakirjutajaid. Sedasama võtet võinuks kasutada Anu Mänd Tallinna kaupmehest kirjutades, sest praegusel juhul saab üsna vähe aimu suurkaupmehe igapäevasest äripraktikast, krediidi ja laenudega majandamisest, kasumist, selle investeerimisest jms. Võib-olla ei ole Hans Bouweri valimine portreeritavaks kõige õnnestunud, kuivõrd tegu oli suhteliselt ebatüüpilise kaupmehega (jäi elu lõpuni vallaliseks ja Mustpeade vennaskonna liikmeks), kelle puhul pole võimalik käsitleda kaupmehe elus muidu nii olulisi asju nagu abielu ning selle kaudu loodud pere- ja ärisuhted, samuti lastekasvatamine, investeringud lastesse: tütar- del kaasavarasse, poegadel haridusse jms.

Teistmoodi keerukas lugu on seotud Tallinna Jaani seegi eestseisja Johan Kullertiga. Tegu oli kaupmehega, kes valiti raehärraks, hiljem ka bürgermeistriks ning kelle ametiülesanne raes oli olla Jaani seegi eestseisja. Kuidas niisugusel puhul fookustada või kelle kollektiivset biograafiat peaks Kullert esindama? Tiina Kala on teinud hoopis kavala lükke ning võtnud Kullerti isiku kaudu kirjeldada Tallinna vaestehoolekannet, seegindust, sh. seegivaeste eluolu. Lugu iseenesest on kõigiti korralik, huvitav ja sisukas. Ainult kuidagi ei saa sotti, kelle portree see õigupoolest on või peaks olema, kas Kullerti või seegielanike? Johan Kullert oli eeskätt kaupmees ja raehärra-bürgermeister, alles seejärel tuli Jaani seegi eestseisjaks olemine jms. Seega sobiks Kullerti elulugu esindama pigem keskaja Tallinna kaupmeest või raehärrat. Mil kombel aga saab tema elulugu kajastada Jaani seegi elanike nn. kollektiivset biograafiat, nagu on antud juhul taotluseks, jääb mõistatuseks.

N.-õ. fookustamine ei olnud kõigi lugude probleem. Raamatus leidub mitu lugu, kus sellest seisukohast on asi täiesti paigas. Kõige õnnestunumalt teostatud portreelugu on Juhan

Kreemi kirjatöö Tallinna komtuurist Paul von Steinenist. Küllap on loo õnnestumisele kaasa aidanud mitmed asjaolud: Steinenist leidis piisavalt häid isikuloolisi andmeid, autor tunneb suurepäraselt orduajalugu ning kindlasti tuli ka suks ka see, et Kreem on korra, küll veidi teistest vaatevinklist, nimetatud isikust juba kirjutanud. See kõik näitab portreeloo kui žanri keerukust, ning seda, et hea tulemiseni jõudmiseks on sageli vajalik tekst mitu korda läbi kirjutada.

Kokkuvõttes on see siiski hea raamat. Kõik peatükid on fookustamise õnnestumisest või äpardumisest hoolimata loetavalt kirjutatud heal tasemel uurimused. Ühesõnaga tegu on kõigiti meeldiva ning õpetliku sissevaatega hiliskeskaja Tallinna ajalukku, läbi mitmete isikute. Tegelikult veelgi enam. Kui kümme portreelugu keskaja tallinlasest kokku võtta, torkab silma paar asjaolu, mis annavad teosele veel ühe mõõtme. Esiteks üle poolte vaatluselustest isikutest ei ole sündinud Tallinnas, vaid on saabunud linna täisealisena kusagilt Saksa aladelt või Madalmaadest. Samuti on tõsiasi, et portreeritavad isikud, paar erandit välja arvatud, kuulusid Tallinna eliiti. Seega pole tegu ainult keskaja tallinlaste elulugudega, vaid võib väita, et need kõik koos kannavad endas ka hansalinna eliidi nn. kollektiivset biograafiat.

Lõpetuseks veel ühest mõttest, mis raamatut lugedes pähe tuli. Kogu teose jooksul tõdevad autorid korduvalt olemasolevate allikate nappust ja fragmentaarsust. Raamatu lõpuks hakkas see sõnum juba tõsiselt väsitama. Ühest küljest keskajast säilinud kirjalikke allikaid lihtsalt ongi napilt, see tõde on alati ühesugune. Teistest küljest ei saa unustada, et Tallinna Linnaarhiivi loetakse lõppude lõpuks ikkagi üheks paremini või terviklikumalt säilinud hansalinna arhiiviks. Milles autorite kaebuste iva tegelikult seisneb, sellele annab viite lõiguke sissejuhatuses: “Kuidas aga kirjutada ajalugu olukorras, kus mõne küsimuse uurimiseks oluline allikatekorpus puudub? Kui hea oleks uurida näiteks tallinlaste religioosseid arusaamu, kui Eesti arhiivides oleks selliseid detailseid inkvisitsiooniprotokolle, nagu Montailou kohta Prantsusmaal [– – –]” (lk. 16). Tõsi ta on, ei ole Tallinnast jutustusi nagu Guillaume de Marechalist, mille põhjal Georges Duby on kirjutanud haarava uurimuse. Aga mis siis? Tallinna Linnaarhiivis säilinud allikmaterjal annab ju võimaluse esitada hoopis teistsuguseid küsimusi ja leida hoopis uusi teemasid vastavalt siinsete allikate iseloomule, kui seda on tehtud mujal. Ja kui see ei ole väärtus, siis mis seda on?

Inna Põltsam-Jürjo